

BOSNA SAVAŞINDA BİR İHANETİN ÖYKÜSÜ: SREBRENİCA KATLIAMI

*Ali Dikici**

Amerikalı araştırmacı ve New York Times muhabiri David Rohde'nin Ekim 1995'te *The Christian Science Monitor*'de yazdığı makaleler¹ ve 1997'de yayınladığında ona Pulitzer Ödülü kazandıracak olan, "Son-Oyun, Srebrenica'nın Düşüşü ve İhanet, II Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Yaşanan En Büyük Katliam"² isimli kitap geniş yankı uyandırmış ve tüm dünyanın dikkatini Srebrenica'da yaşanan katliam üzerine çekmişti. Katliamın tüm vahşetiyle gözler önüne serildiği ve katliamdaki sorumluluklarından dolayı Birleşmiş Milletlerin ve Hollanda hükümetinin açıkça suçlandığı bu kitap sayesinde dünya kamuoyu katliamın gerçek boyutları ve uluslararası kuruluşların bu katliamdaki rolleri konusunda haberdar oldu.

Bu yazıyı kaleme alırken çoğunlukla, 1999 yılında Birleşmiş Milletler Bosna-Hersek Polis Görev Gücü, Tuzla Polis İstasyonunda beraber çalıştığım tercümanım Hasan Nuhanoviç'ten dinlediğim ilk elden bilgileri kullandım. Hasan bizzat katliama tanık olmuş ve ailesini kaybetmiş birisi.

Şimdi Hasan bu katliamı tüm dünyaya duyurma adına onurlu bir mücadeleye veriyor. Her ne kadar katliam sırasından Hollandalı askerler tarafından Sırlara teslim edilen kayıp ailesinin izine ulaşmaya çalışsa da aslında onun bu mücadelesi bütün Srebrenicalılar, bütün Bosnalılar hatta hepimiz adına. Bu katliamı yaşayan insanların çektikleri ızdırabı anlatmak için kaleme alınan bu yazı, Hasan'ın şahsında tüm Boşnaklara bir vefa borcu ve bir ödev olarak görülebilir. Bu gecikmiş bir yazı da olsa o-

* Ali Dikici, Emniyet Amiri, Urfa.

¹ Bu makalelere ulaşmak için: <http://www.csmonitor.com/atcsmonitor/specials/bosnia/p-bosniaindex.html>

² David Rohde, *Engage: The Betrayal and Fall of Srebrenica, Europe's Worst Massacre Since World War II* (New York: Farrar Stratus and Giroux, 1997)

kuyuculara, yaşanan acıları anlatıp, katliamdan sağ kalan insanlara bir nebze olsun desteğimizi, yardımımızı göndermemize vesile olursa amacına ulaşmış olacaktır.

Kuşatma Altında Ölüm-kalım Mücadelesi

20 Eylül 2003'de Bosna-Hersek'te, Srebrenica katliamında hayatını kaybeden 8 binin üzerinde Boşnak'ın anısına Potoçari yakınlarında bir katliam anıt mezarının açılışı yapıldı. Bosna'nın çeşitli bölgelerinden, bir zamanlar yurtları olan kente otobüslerle giden binlerce Boşnak, kaybettikleri yakınları için dua edip gözyaşı dökerken o zulmü bir kez daha lanetledi.

Bugün Srebrenica, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri gerçekleştirilen en büyük toplu kıyım ve etnik temizliğin yaşandığı bir yer adı olarak dünya kamuoyunun hafızalarında yer almıştır. Bir zamanlar sadece madenleriyle ve şifalı sularıyla tanınan bu küçük kasaba şimdi tüm dünyanın tanıdığı lanetli bir yer olmuştur.

16 Nisan 2003 tarihinde aradan geçen sekiz yıla rağmen Hollanda Hükümeti'nin istifasına yolaçan ve ortaya çıkarılan her toplu mezarla birlikte yeniden gündeme gelen Srebrenica'nın gerçek öyküsü neydi ve Srebrenica'da neler olmuştu?

1992 yılında başlayan Bosna Savaşı'nda, Sırlar çoğunlukla Müslümanların yaşadığı Doğu Bosna'da büyük oranda etnik temizlik yapmışlardı. Bosna'nın en doğusunda, Sırbistan sınırında yer alan Srebrenica ise direnişine devam ediyor, Bosna Sırlarının Belgrat'la aralarındaki engellerden birini oluşturuyordu. Binlerce insan savaştan önce 10 bin kişilik nüfusunun 8 bin'i Müslüman olan Srebrenica'ya sığınmış, böylece kasabanın nüfusu 60 bine yükselmişti. Kış ayları olmasına rağmen on binlerce insan sokaklarda yatıyor, bunun yanında açlık bütün şehri kasıp kavuruyordu. Miloşević'in eski korumalarından polis şefi Nasır Oriç liderliğinde Boşnaklar, Srebrenica'yı kahramanca savunuyorlardı. Ancak bir süre sonra cephane ve yiyecek tükenmeye başlayınca direniş de kırılmaya başladı.

Buraya konuşlandırılan BM Barış Gücü askerleri ise değil buradaki sığınmacıları dışarıdan gelen yardımları bile korumaktan acizdi. Bu yardımlar Sırların bilgisi ve izni olmadan kasabaya sokulmuyordu. Sırlar kasabaya gelen tüm yardım konvoylarını engelliyor, nadiren izin verdikleri yardım konvoylarındaki yiyecek ve içecekleri zehirliyorlardı. Ancak bu yiyecekler ihtiyaç sahiplerine ulaşmak yerine kısa sürede karaborsacıların eline geçiyor ve fahiş fiyatlarla satılmaya başlıyordu. Kasaba'da her gün 20-30 kişi açlıktan ve hastalıktan ölmeye başlamıştı. BM

askerlerinin burada korumakla görevli oldukları insanlara karşı takındıkları iğrenç tavır da yaşanan trajediyi bir kat daha artırıyordu. Kendilerinden yiyecek ve yardım istemeye gelen kadınları, verecekleri bir paket sigara veya bir parça yiyecek karşılığında seks yapmaya zorluyorlardı. Burası adeta her türlü saldırıya açık, yardım ve destekten mahrum meşrulaştırılmış bir toplama kampına dönüşmüştü.

Sırlar dünyanın en büyük ordularından olan Yugoslavya ordusunun tüm imkanlarıyla şehri ateş altında tutarken, müslümanlar bölgeye uygulanan silah ambargosu nedeniyle hafif silahlarla, o da atacak mermi bulabilirlerse direniyorlardı.

BM'nin "Güvenli Bölgesi" Srebrenica!

1993 yılında Srebrenica'nın etrafındaki çember iyice daraltılmaya başlandı. Tüm tepkilere ve uyarılarına rağmen gerekli önlemleri almamakta direnen BM Güvenlik Konseyi, nihayet 16 Nisan 1993 yılındaki olağanüstü toplantının ardından aralarında Srebrenica'nın da bulunduğu 6 bölgeyi "Güvenli Bölge" ilan etti.

Oysa "Güvenli Bölge" iyi tanımlanmamış, amacı belli olmayan, muğlak bir kavramdı. Bu ilanın üzerinden geçen iki yıl içerisinde değişen hiçbir şey olmadı. Bu karardan sonra Srebrenicaya konuşlanan Hollandalı Birlik, oluşturulan sözde güvencelerden sonra katliama giden yolu açacak olan ve Sırların işlerini kolaylaştıracak tutarsız kararlarını hemen uygulamaya başladı. Buna göre Güvenli Bölge kavramı gereği Boşnakların ellerinde bulunan silahlarını Barış Gücü'ne teslim etmesi gerekiyordu. Oysa Sırlara hiçbir ciddi yaptırım uygulanmazken Boşnakların savunması kırılıyor, Sırlar için hazır hedefler haline getiriliyordu. Sırlar bu "Güvenli Bölgelere" saldırdıklarında Barış Gücü olayları sadece seyretmekle yetinecekti.

Bundan sonraki süreçte gündeme gelen hava operasyonu yapılması düşüncesi bir türlü hayata geçirilemedi. Bunun en büyük sebebi, Bosna'daki Barış Gücü'nün Komutanı Fransız General Bernard Janvier'in karşı çıkmasıydı. Bu tartışmalar yaşanırken General Mladiç komutasındaki Sırlar 6 Temmuz 1995 sabahı Srebrenica'nın etrafındaki çemberi iyice daraltarak, tank ve top ateşiyle ağır bir bombardımana başladılar.

10 Temmuz'da Sırlar ikinci bir saldırı başlattı. Bunun üzerine BM Holladalı Birlik Komutanı Albay Tom Karremans NATO'dan hava desteği talep etti. Janvier buna da karşı çıkarak hava saldırısına gerek olmadığını söyledi. NATO uçakları Srebrenica üzerinde ikaz mahiyetinde bir kaç saat uçtuktan sonra hiçbirşey yapmadan geri döndüler.

Nihayet 11 Temmuz'da Srebrenica üzerinde uçan iki F16 uçağı, bir Sırp zırhlı personel taşıyıcısını vurdu ve bir tanka isabetsiz atış yaptı. BM bununla yetinmeye karar verdi. Böylece Srebrenica savunmasız ve Sırp askerlerinin insafına terkedilmiş oluyordu.

Hasan Nuhanoviç'in Anlattıkları

Bu noktada yaşanan bütün bu olaylara, kuşatma altında geçen zorlu yıllara ve ve sonrasında katliama bizzat tanıklık eden Hasan Nuhanoviç'in* anlattıkları, yaşanan vahşeti ve ihaneti tüm çıplaklığıyla ortaya koymakta, oldukça çarpıcı ve ilginç bilgiler içermektedir. Savaş başladığında 27 yaşında olan ve Sarajevo'da** makine mühendisliği eğitimi görmekte olan Hasan, öğrenimini yarıda bırakarak ailesinin yanına geldi. Hasan ve ailesi savaş başladığı sırada Bosna'nın doğusunda bulunan Vlasenica adlı bir kasabada yaşamaktadır ve babası önemli mevkide görev yapan bir devlet görevlisidir. Yaşadıkları kasaba Sırp askerleri tarafından ele geçirilince Hasan ve ailesi 1992 yılında Srebrenica'ya sığınmak zorunda kaldılar. Burada terkedilmiş bir eve yerleşen Nuhanoviç ailesi uzun süre salgın hastalıkla, yiyecek ve su yokluğuyla başa çıkmaya çalıştılar. Hasan önce gönüllü olarak yaklaşık altı ay daha sonra da resmi olarak BM'de tercüman olarak görev yapmaya başladı. Bu görevini Srebrenica kuşatması sırasında ve Potoçari kampında sürdürdü.

Hasan, Srebrenica'ya ilk gelişlerinde yaşadıkları durumu şöyle anlatıyor: "Srebrenica'ya bir mülteci olarak geldik. Srebrenica'da bizim gibi evlerinden, köylerinden kaçıp sığınmış binlerce insanla karşılaştık. Evleri yerle bir edilmiş bu insanlar en azından yaşadıklarına şükrediyorlardı. En büyük problem yiyecek yokluğuydu. Alışveriş yapacak bir dükkan yoktu, elektrikler kesikti, su bulmak neredeyse imkansızdı. 1992'nin sonu ve 1993'ün başlarında insanlar açlıktan ölmeye başladılar. Ailem ve ben tarif edilmez sıkıntılar içindeydik."

1993 yılında Hasan ve ailesi Srebrenica'ya gelen Barış Koruma Misyonunun kendilerini kurtaracağına inanarak umutlandılar. Ancak 1995 yılına kadar bir gelişme olmadı hatta mültecilerin durumu gittikçe daha da kötüleşti. Hasan durumu şöyle anlatıyor: "Üç buçuk yıldır devam eden bu kuşatmadan sonra 1995 yılının baharında en dirayetli liderler bile Sreb-

* Şimdiye kadar anlatılanlar ve bu bölümden sonra anlatılacak olaylar, yaklaşık 2 yıl birlikte çalıştığımız tercümanım Hasan Nuhanoviç'ten bizzat dinlediğim olaylar etrafında örgülenmiştir.

** Bosna-Hersek'in başkenti olan Sarajevo, Türkçe'de Saraybosna olarak bilinmektedir.

renica'nın başka bir kasabayla değiş tokuş edilerek bu cehennemden kurtulmayı düşünmeye başladılar. Pek çokları tarafından hoş karşılanmasa da bir başka çözüml önerisi de gerekirse çok kuvvetli bir yarma hareketiyle bu çemberi kırıp buradan çıkmaktı. İnsanlar ölümü göze alıp bunu gerçekleştirmeye hazırdı. Bütün bu şartlar altında birşeyler yapmaya çalışırken 25 Mayıs'ta önemli bir olay oldu. Sırlar uzun bir aradan sonra kasabaya roket ve füze ateşine başladılar. Bir çok insan öldü ve işlerin daha da kötüleştiği anlaşıldı. Daha sonra Sırlar Srebrenica'nın güneyinde konuşlanmış olan Hollanda Askeri Gözlem Noktasına (Echo) saldırdılar. NATO bu saldırıya tepki göstermedi. Uluslararası kuruluşlar sürekli sözler veriyorlar, bizi koruyacaklarını söylüyorlardı." Hasan, tercümanlık yaptığı her toplantıda Hollandalı komutanlara Boşnakların şu soruyu sorduklarını söylüyor: "Sırlar Srebrenica'ya saldırdıklarında burayı nasıl savunmayı düşünüyorsunuz?" Hollandalılar her seferinde şu cevabı vermektedir: "NATO uçakları Bosna'nın her tarafında keşif uçuşları yapıyorlar ve onları çağırđığımız takdirde bir-iki dakika içinde buraya geleerek, Güvenli Bölgeyi Sırp saldırılarından koruyacaklardır." Hasan'a göre "Hollandalılar sahip oldukları imkanlarla burasını savunamayacaklarını biliyorlardı, ancak tam hava desteğine sahip olduklarını söyleyerek bizi ikna etmeye çalışıyorlardı."

Sırp saldırıları başlayınca Hollandalılar biraz daha gerileyerek yeni bir gözlem noktası daha kurmaktan başka birşey yapmadılar. Hasan daha sonra yaşananları şöyle anlatıyor: "Uzun bir aradan sonra kasabadakiler ilk defa silahlanmaya başladılar. Ve kendi kendilerine dediler ki, bakın BM kendi askeri gözlem noktasını korumaktan aciz ve Sırlar yavaş yavaş kasabayı ele geçirmeye başlıyorlar. Öyleyse silahlarımızı alıp çıkalım ve kendimizi savunalım." Durum gittikçe kötüleşmektedir. "Haziran'da Sırlar Gözlem Noktasını ele geçirdiler. Bu BM'e karşı açık bir saldırıydı. şimdiye kadar atılan roketlerle veya Sırp keskin nişancıların ateşiyle bir çok insan hayatını kaybetmişti. Fakat BM karşı yapılan bu aleni saldırı insanlara şu mesajı veriyordu: Kendi Gözlem noktasını koruyamayan BM buradaki insanları nasıl korusun."

BM'in kararsız tutumundan cesaret alan Sırlar saldırılarını iyice sıklaştırmaya başladılar. "..Ve 20 Haziran'da ve 5 Temmuz'da Sırlardan yeni tehdit mesajları geldi. Çok güzel bir yaz sabahı kasabanın güneyinden ağır top atışı başladı. Patlama sesleri o kadar yoğundu ki, aynen savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği 1992 yılını andırıyordu. Bu kasabayı büyük bir ihtimalle kaybedecektik... Fakat kısa zaman sonra bu cehennemden çıkacaktık. Zaten insanların kafasında burasını kurtarmak gibi bir düşünce kalmamıştı."

Sırlar kasabayı ele geçirmek için kararlı olduklarını göstermek için saldırılarını yoğunlaştırarak sürdürüyorlardı. “İlk 2-3 gün Sırlar saldırılarını daha çok kasabanın güneyinde yoğunlaştırdılar. Bütün bölge ağır bir tank ve roket atışı altındaydı. İnsanlar sokaklarda kuş gibi öldürülüyordu. Sokakta yürümek imkansızdı.”

Srebrenica'nın etrafındaki Sırp kuşatmasını kırmak için NATO'nun gerçekleştirdiği göstermelik hava saldırılarından sonra, Hasan, geçirdikleri korkunç sabahın ürpertici havasını şu cümleyle özetliyordu: “Beklemek üzerimize ateş açılmasından çok daha berbat bir durumdu.”

Ancak Sırp güçleri Srebrenica'ya doğru hızla ilerlerken BM hâlâ bir hava saldırısı yapalım mı yapmayalım mı tartışmasını sürdürüyordu. BM Özel temsilcisi Yasuski Akaşi de Janvier gibi hava saldırısına karşı çıkıyordu³.

Kuşatma esnasında Hasan'ın şahit olduğu bir ilginç ayrıntı, Srebrenica'da yaşananların başka bir boyutunu ortaya koyması açısından anlamlı. Srebrenica'yı kuşatan Sırların arasında Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Rusya ve hatta Yunanistan'dan gelerek Sırlara yardım eden ve kendi ulusal üniformalarını giymekten çekinmeyen askerler boy göstermektedirler. Ratko Mladiç'in silâhlı kuvvetlerine yaklaşık yüz kişilik Yunanlı ve belli bir miktar Rus ve Ukraynalı gönüllünün yardımcı olduğu bilinmektedir⁴. Asker ve silah sevkiyatı dışında, Yunanistan'dan kara yoluyla, Rusya ile Ukrayna'dan ise Tuna nehri yoluyla, o sıralarda BM ambargosu altında olan Sırbistan'a ve Bosnalı Sırlara petrol ve diğer yardımların sevkiyatı yapılmıştır⁵.

Şimdi bu ateş çemberinin ortasında ve dünyanın vurdumduymazlığı karşısında, Hasan ve orada bulunan insanlar şu ızdırap verici soru soruyordu: “BM neden Güvenli Bölge ilan ettiği bir yeri, içindeki 25.000 mülteci ile birlikte korumasız bir şekilde kendi kaderlerine terk ediyor?” Oysa bu soruların cevabı yoktu, daha doğrusu kimse bu cevapları konuşmak istemiyordu.

Sırların saldırıları sıklaştıkça toplanan silahların kendilerini geri verilmesini isteyen Boşnaklar'a, karşı çıkan Albay Karremans, NATO'nun uçaklarla bir hava saldırısı başlatacağını söylüyordu. Ancak bu saldırı hiç gerçekleşmediği gibi Sırların saldırısı daha da yoğunlaştı. Sonunda Hollandalı askerler Janvier'den aldıkları emir doğrultusunda tek bir kurşun

³ Rohde, *age*, ss.364-65.

⁴ Helena Smith, “Greece Faces Shame of Role in Serb Massacre”, *The Observer*, 5 Ocak 2003.

⁵ Noel Malcolm, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, Aşkın Karadağlı (çev.), Om Yayınevi, İstanbul, 1999, ss. 342-374.

ile atmadan kasabayı boşaltarak yakındaki Potoçari kampına çekilmeye karar verdi.

Srebrenica'nın Düşmesi

11 Temmuz 1995, sıcak bir yaz sabahı, Ratko Mladiç, Hollanda askeri gücün hiçbir direnişiyile karşılaşmadan büyük bir zafer kazanmış komutan edasıyla Srebrenica'ya girdi. Silahlardan arındırılmış kenti ele geçirmek Sırplar hiç de zor olmamıştı.

Şehrin düştüğü akşam katliamlar devam ederken, New York da bulunan BM Barış Koruma Misyonu Şefi Kofi Annan'a durumu yazılı olarak bildiren BM Özel temsilcisi Akashi raporunda şu tuhaf ifadeye yer veriyordu: "Konvoy halinde ilerlemeye çalışan Boşnakların yakınlarında patlayan bazı patlayıcılar, grup içerisinde paniğe yolaçıyor."⁶ Oysa bu esnada insanlar dağlarda ve yollarda vahşi hayvanlar gibi kıtır kıtır doğranıyordu.

Potoçari Ölüm Kampı

Felaket yalnızca Srebrenica'nın düşmesiyle kalmadı. Şehrin düşmesinden sonra yaklaşık 25.000 kişi büyük bir korku içinde Srebrenica yakınlarındaki Potoçari köyündeki BM Hollanda askeri kampına doğru kaçmaya başladılar. Bunlardan 6.000 kadarı kampa girmeyi başarırken geri kalanı ya kampın çevresinde toplandılar veya Tuzla'ya gitmek üzere dağlara kaçtılar. Srebrenica'dan kaçan bu insanların peşinden yarım saat sonra kampın kapısına kadar gelen General Mladiç, "Kimseye bir kötülük yapılmayacak, zarar verilmeyecek!" diyor ve elindeki çikolataları Sırp kameraları önünde Boşnak çocuklara dağıtıyordu.

Potoçari kampında ve çevresinde toplanan binlerce Boşnak korku içerisinde bekleyordu. Hollandalıların Srebrenica'yı hiç bir zorluk çıkarmadan teslim ettiğini gören Mladiç, Albay Karremans'la yaptığı bir toplantıda aşağılayıcı bir üslupla kampın içindeki ve etrafındaki Boşnakların bir an önce kendisine teslim edilmesini istiyor, aksi takdirde kampı bombalayacağı blöfünü yapıyordu. Mladiç, adil bir yargılamadan sonra savaş suçu işlemeyen erkeklerin serbest bırakılacağını, kadınlarla çocukları sağ salim Tuzla'ya ulaştıracaklarını söyledi. Sonunda korkulan oldu ve Hollandalılar, mültecileri, kampı büyük bir kuşatma altında tutan Sırplara teslim etmeye karar verdi. Bundan sonra kampta bulunan tüm Boşnaklar, Hollandalı BM askerleri tarafından silah zoruyla dışarı çıkmaya zor-

⁶ Jagger, *agm.*

landılar. Kendilerinin Sırlara teslim edildiğinde öldürüleceklerini söyleyen Boşnakların feryatlarına ve çığlıklarına aldırmaz etmeden onları zorla Sırların ellerine teslim ettiler⁷. Bu insanlara hiçbir şey yapmayacağını söyleyen Sırlar 11 Temmuz 1995 ile 17 Temmuz 1995 tarihleri arasında, kadınları ve çocukları ayırdederek yaklaşık 8 binden fazla genç ve yetişkin erkeği katlettiler.

Potoçari kampından zorla dışarı çıkarılıp Sırlara teslim edilen Srebrenicalı erkekler ya derhal kampın yakınlarında öldürülüyorlar ya da Bratunaç, Nova Kasaba gibi en yakın yerleşim yerlerine götürüp orada katlediliyorlardı. Sırlar öldürülmeyi bekleyen insanlara namluların gölgesinde önce çukur kazdırıyorlar, sonra kazdırdıkları çukura topluca öldürdükleri insanları bazen de diri diri bu insanları doldururarak gömüyorlardı. Yaptıkları katliam daha sonra ortaya çıkmasın diye cesetleri tanınamaz hale getiriyorlar, ayakkabılarını ve diğer giysilerini topluyorlardı. İşledikleri cinayetlere ortak etmek için kamyon ve otobüs şoförlerini de kurbanların üzerine ateş etmeye zorluyorlardı. Görgü tanıkları bunun gibi yüzlerce inanılmaz vahşet öyküleri anlatıyorlardı. Mevludin Oriç ve Hurem Suljiç cesetlerin altında kaldıklarından, öldü zannedilip katliamdan kurtulmayı başaran ender insanlardan ikisi. Mevludin'in anlattıklarına göre her kimde en ufak bir hayat belirtisi görülürse hemen ateş edip öldürüyorlardı. Çukurlara doldurdukları cesetlerin üzerinde dolaşarak hâlâ canlı kalan olup olmadığını kontrol ediyorlar, bazen cesetlere bile defalarca hınçla ateş ediyorlardı⁸.

Böylece Bosna savaşının belki de en hunhar katliamları, bu insanların güvenliklerini sağlamakla yükümlü BM yetkililerinin gözleri önünde ve onların desteği ve onayı ile gerçekleştiriliyordu. Daha sonraki yıllarda Hollandalı generallerin, katliam devam ederken Sırp generallerle birlikte yemek yediklerinin, içki kadehi tokuşturduklarının ve sohbet ettiklerinin görüntülediği kasetlerin basına yansması olayın danışıklı dövüş olduğu şüphesini doğuruyordu⁹. Hollandalılar, mültecileri Sırlara teslim etmekle yetinmemiş, onlara her türlü yardımı yapmış, hatta Sırp askeri araçlarına yakıt bile sağlamışlardı.

Bu ölüm kampında yaşananları gerçek boyutlarını, hikayemizin kahramanı Hasan'dan dinlemeye devam edelim. "NATO'nun göstermelik hava saldırısının ardından Srebrenica'yı rahatlıkla ele geçiren Mladiç ve

⁷ Rohde, *age.*, ss. 260-262.

⁸ Elizabeth Neuffer, "Survivors' Accounts of Summer Killings", *Boston Globe*, (3 Kasım 1995).

⁹ The Advocacy Project – Supporting Advocates for Peace, "Rebuilding Srebrenica, Slow Justice: Dutch Anguish" (28 Ocak 2004), (http://www.advocacynet.org/cpage_view/srebrenica_11a_18_97.html).

askerleri şimdi bu kampın kapısına dayanmış burada bulunan mültecilerin kendisine teslim edilmesini talep ediyordu. Bu amaçla Mladiç Albay Karremans'la birkaç defa yemek yeyip görüştüktan sonra nihayet bir anlaşmaya vardılar. 13 Temmuz 1995'de Hollanda Birliği yapılan anlaşma gereği, Sırlara teslim edilecek mültecilerin ve BM adına çalışanların listesini verdi. Mladiç sadece mültecilerin değil tüm yaralıların ve tercümanların da kendisine teslim edilmesini istiyordu. Bu arada kampın dışında bulunan erkeklerin katledildiğine dair haberler kampın içine ulaşıyordu. Kampın komutan yardımcısı Binbaşı Franken böyle bir şeyin olmadığı yalanını söyleyerek ertesi günü kamptan uzaklaştıracakları insanları sakinleştirmeye çalışıyordu.”

Hollandalılar kampı boşaltmaya karar verince, bunu sığınmacılara duyurma görevini Hasan'a verdiler. Hasan eline tutuşturulan bir megafonla orada bulunan Boşnaklara şu duyuruyu yapmak zorunda kalmıştı: “Sizden kampı boşaltmanızı istiyorlar.” Mültecilere, kamyon ve otobüslerle konvoy halinde Tuzla Serbest Bölgesine götürüleceklerini ve kendilerinin güvenlikte olacakları söylendi. Ancak, Sırların özellikle erkek mültecilerin gitmesine izin vermeyeceğini, kampın dışına çıkmanın onların ölmü olacağını herkes biliyordu. Mülteciler dışarı çıktıklarında akıbetlerinin ne olacağını sorduğunda Franken herşeyin yolunda olduğunu, Sırların kimseye zarar veremeyeceğini, çünkü burada bulunan insanların isimlerinin Cenova, Lahey ve daha başka adreslere bildirildiği yalanını söylüyordu.

Boşnakların Sırlara teslim edilmesine karar veren asıl sorumlu kişi kampın komutanı Albay Karremans'dı. Bir süre onun tercümanlığını da yapan Hasan'ın anlattığı şu ilginç anekdot, onun Boşnaklara bakış açısını oldukça güzel yansıtmaktadır: “Kamp boşaltılmadan önceki son Ramazan'da Karremans'ı bizimle Rakija* içmeye davet ettik. Bu teklifi götürdüğümüzde, Karremans'ı belki de ilk defa gülümserken görmüştüm. Ancak cevabı gülümsemesiyle aynı samimiyette değildi: Bu mültecilerin hepsi birer pislik.”** BM'nin bir nevi koruması altında olacakları düşüncesiyle kampa sığınan bu insanlar burada geçirdikleri 2 gün 2 geceden sonra şimdi zorla cellatlarına teslim ediliyordu. Hasan bu alçakca kararın niçin alındığını hala çözememektedir: “Bu insanlar niçin zorla kampın

* Türk rakısının Balkan ülkelerindeki aldığı isim. Farkı bu içkinin üzüm yerine kuru erikten elde edilmesi.

** Yıllar önce Lübnan'da görev yapan Hollandalı Birlik burada bulunan bir caminin hemen yanında bir pop konseri düzenlemiş, ancak Birlik komutanı Karremans Şii militanlar tarafından yola yatırılarak kendi askerlerinin gözü önünde silahları ve elbiseleri üzerinden alınmıştı. Robert Fisk, “Our Shame Over Srebrenica”, *Independent*, (12 Temmuz 2001).

dışına atılması için hiçbir sebep ve zorlama yoktu. Çünkü Sırlar kampa girmeye çalışmadılar, hatta bunu denemediler bile. Yani Sırlardan Hollandalılara sığınmacıların teslim edilmesi yönünde bariz bir tehdit de yoktu. Bu sorunun cevabını asla bulamadım. Kampın içinde olup bitenler hakkında şimdiye kadar hiçbir soruşturma yapılmadı bile.”

Gerek Sebrenica'nın düşmesinde gerekse Potoçari kampının savunulmasında Sırlara karşı hiçbir şekilde silah kullanmayan Hollandalı askerler, kampın boşaltılmasında Sırların işlerini kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapıyorlar, mültecilerin tek sıra halinde düzenli olarak yürümelerini sağlıyorlardı. Hasan bu sahneyi şöyle anlatıyor: “Askerler kampı boşaltmak için herşeyi dört dörtlük planlamışlardı. Mültecilerin sırayı bozmadan çıkmalarını sağlamak üzere kampın çıkışına naylon şeritler bile çekmişlerdi. İnsanlara sadece bir hayvan sürüsü gibi kapıya doğru yürümelerini emrediyorlardı.”

Sırlar dışarı çıkan erkekleri ayırdedip çok uzağa gitmeden kampın yakınlarında öldürmeye başlamışlardı. Bütün bu olup bitenleri gören ve başlarına gelecekleri anlayan mülteciler korkuyla çığlıklar atıyor ve Hollandalı askerlere yalvarıyorlardı. Mültecilere kampı terketmenin dışında hiçbir alternatif bırakmayan askerler ise bir şey yapmak şöyle dursun insanlara cevap vermeye bile tenezzül etmiyorlardı. Kampı çığlık, feryat ve yalvarmanın birbirine karıştığı bir uğultu kaplamıştı. Birçok mülteci Sırlara teslim olmaktansa intihar etmeyi seçiyor, intihar edecek gücü bulamayanlar ise kendilerini öldürmeleri için arkadaşlarına yalvarıyorlardı. Kamp etrafında vahşi hayvanlar gibi boğazlanan insanların feryatları gece boyunca devam etti. Anneler sıkı sıkı sarıldıkları oğullarını bu feci akıbetten korumak için çırpınıp duruyorlardı.

Kampın boşaltılmaya başlanmasından sonra kampta bulunan herkes gibi Hasan da büyük bir endişeye kapılmıştı. Her ne kadar kendisi kampta kalma hakkına sahip olsa da ailesinin Sırlara teslim edilmesi ihtimali onu çılgına çevirmişti. Bu nedenle ailesini kurtarmak için bir plan yaptı ve listeyi hazırlamakla görevli Hollandalı asker De Haan'la birlikte kardeşinin adını belli etmeden BM çalışanların arasına dahil etti. “De Haan ve ben bu yeni listeyi askeri Karargah binasına götürdük. Masanın başında bazı haritalara bakmakta olan Binbaşı Franken bizi görünce ayağa kalktı. Listeyi masanın üzerine koyduk, o da haritaları eliyle bir kenara itti. İlk önce listeye uzunca baktı. Büyük bir ihtimalle listede kendisine çok tutarlı gelmeyen bazı isimler görmüştü. Sıra bizim isimlerimize gelince altına bir sandalye çekti ve listeyi isim isim incelemeye başladı. Bakışları aşağıya doğru kayd ve listenin en altındaki bir isme takıldı. Geriye doğru yaslandı, kolunu havaya kaldırdı ve işaret parmağıyla uzatarak ‘Bu kim’ diye sordu. İkimiz de aynı anda bunun yeni alınan temizlikçi

olduğunu söyledik. De Haan çok ciddi bir ifadeyle bu şahsın iki hafta önce işe başladığını ancak Sırp saldırılarından dolayı formaliteleri yerine getiremediklerini söyledi. Franken ise 'Hayır, bu doğru değil, bu burada çalışmıyor.' diye bağırdı. De Haan utancından kıpkırmızı kesilmişti. Yalan söylediği meydana çıkmıştı ancak bir gencin hayatını kurtarmak için yalan söylemek zorunda kaldığını söyledi. Franken listeyi tekrar masanın üstüne koydu, ellerini uzatarak pembe renkli bir işaretleme kalemı aldı – niçin pembe seçtiğini anlayabilmiş değilim belki de siyah bir kalem almalıydı- ve bir insanın ismini, daha doğrusu hayatını çizmiş oldu. Muhammed Nuhanoviç 19 yaşındaydı, Bugün bile hala niçin onun ismini listenin altına ekledik diye kendimi suçluyorum. Onun adını listenin ortasına bir yerlere bizim isimlerimizin arasına koysak, Franken belki de farketmeyecek, belki de yaşıyor olacaktı. Ben de bugün farkında olmadan birisinin ölümüne sebep olmanın ızdırabını yaşamayacaktım. Yaşadığım olayın tesiriyle hissiz ve donmuş bir şekilde toplantı odasından ayrıldım." Hasan ve De Haan odadan çıktıktan sonra bilgisayarda listenin son şeklini yazmaya başladılar. Bir daha asla geri getiremeyecekleri önemli bir şeyi kaybediyor olmanın ızdırabıyla kafası allak bullak olan Hasan'ın tüm geçmiş yaşantısı bir film şeridi gözünün önünden akıp gidiyor, donmuş gibi De Haan'a bakıyor, sürekli Franken'i öldüreceğini tekrarlayıp duruyordu. De Haan da 'Bu benim suçum değil, Franken'in kararı, hala vakit varken git onunla konuş.' diyordu.

De Haan'ın yanından ayrıldıktan sonra, olup bitenleri tek başına bir masada izlemekte olan Hasan'ın, birden kafası, yeşil yağ tabakası kaplı tahta masanın üzerine düştü. Çaresizliğin ve bir şey yapmamanın verdiği ızdırapla kendini kaybeden Hasan masaya yığılıp kalmıştı.

Ancak ailesini ve diğer mültecileri kurtarmak için mücadelesinden vazgeçmeyen Hasan, kampta mülteciler arasında bulunan babası İbro ve bazı mültecilerle bir şeyler yapmaya çalışmaktadır: "Potoçari kampında bulunan herkes, mülteciler ve Hollandalılar, BM kampının dışına çıkan herkesin öldürüleceğini biliyordu. Babam, ben ve arabulucu olarak görev yapan bir diğer kişi, Nesip Mançiç, birlikte bir plan yaptık. Dünya medyası Potoçari'deki durumdan haberdar edilmeden, askeri bir müzakere timi ve gazeteciler gelmeden kampı boşaltmayacağımızı şart koşalım. Mülteciler ancak UNPROFOR askerleri nezaretinde güvenli bir bölgeye nakledilsin..." Oysa tahliye çoktan başlamıştı bile. Hollandalı askerler mültecileri hayvan sürüleri gibi yönlendirip kampın dışına çıkarıyor, kadınlar ve çocuklar dışarıda bekleyen Sırp askeri araçlarına bindiriliyordu. Ortalıkta hiçbir erkek gözüküyordu.

Hasan'ın babası istediği takdirde kamptan ayrılmama hakkına sahipti, çünkü Sırplarla yapılan müzakerelerde arabuluculuk görevini o üstlen-

mişti. Ancak Hollandalılar küçük oğlu Muhammed ve karısının kalmasına izin vermeyince o da onlarla birlikte kamptan ayrılmaya karar verdi. Hasan bu arada çılgınlar gibi ailesini kurtarmak için sağa sola koşturmakta, askerlere adeta yalvarmaktadır. Orada bulunan Hollandalı askerler ısrarla onun ailesinin de Sırlara teslim edileceğini söylerler. O da son bir defa daha Binbaşı Franken'e yalvarır: "Ona son bir defa daha kardeşimin kampta kalıp kalmayacağını sordum. Fakat müsaade etmedi. Hiçbir Hollandalı asker beni dinlemiyordu bile."

Umutları iyice tükenen Hasan da ailesi ile birlikte kamptan ayrılmaya karar verdi. Ancak babası ve kardeşi ona kampa geri dönmesini, böylelikle ailelerinden en az birisinin hayatta kalacağına ve tüm dünyaya Sırların yaptıklarını anlatacağına emin olmak istediklerini söylediler. Hasan ailesiyle yaptığı uzun bir tartışmadan sonra göz yaşları içerisinde ister istemez kampta kalmaya karar verdi. Hasan'ın babası kendi ölümüne doğru adımlarını atarken birden geriye döndü ve Franken'e sarılıp öptü. Böylelikle kendisinin Hollanda Birliği ile iyi ilişkiler içinde ve onlarla çalışan birisi olduğunu gösterip ailesini korumayı hesaplıyordu. "Kardeşim, annem, babam arkalarında bir grup Sırp askerle birlikte gözlerimin önünde çıkıp gittiler. Annemi en son bir otobüse bindirilirken gördüm. Bense hala BM'in ailemi koruyacağını sanıyordum."

Hasan afallamış bir vaziyette, ağlayarak kampa geri döndü. Ancak kampta ikinci bir şok daha yaşayacaktır. Orada bulunan bir kapıyı açtığında karşısında ailelerini teslim etmeyip onlarla birlikte kalan diğer BM çalışanlarını görünce beyninden vurulmuşa döndü. Onlar emirlere uymayıp bir kumar oynamış ve kalmaya karar vermişti. Kendini kaybeden Hasan içine düştüğü suçluluk psikolojisinden ve ailesini kaybetmenin acısından kurtulmak için kutu hap içerek intihara teşebbüs etti, ancak kurtarıldı.

Mültecilerin hepsi Sırlara teslim edilip tahliye işlemi bittikten sonra Hollandalı askerler ve tercümanlar kampta yaklaşık bir hafta daha kaldılar. Bu arada kampa 2-3 kamyonet dolusu bira ve sigara getirilerek bir kutlama partisi verildi. Onlar müzik eşliğinde dans ederken Hasan hala ailesinin akıbetini düşünmektedir. Birlik daha sonra 21 Temmuz'da tüm yiyecek, ilaç ve silahları kampta bırakarak bir konvoy eşliğinde Zagreb'e nakledildi. Burada da Hollanda'dan özel uçakla getirtilen bir orkestra eşliğinde çılgınlar gibi eğlenen Hollandalı askerler körkütük sarhoş oluncaya kadar içtiler. Onlar eğlencelerine devam ederken katliamdan kurtulmak için dağlara kaçan ve Tuzlaya ulaşmaya çalışan binlerce insan hala dağlarda vahşi hayvanlar gibi boğazlanmaktadır.¹⁰

¹⁰ Rohde, age., s.327.

Hasan buradan ayrıldıktan hemen sonra ulaşabildiği tüm uluslararası kuruluşlardan kamptan alınan insanların akıbetleri hakkında bilgi edinmeye çalıştı. Ancak bütün kuruluşlar sözleşmiş gibi böyle bir olay hakkında bilgileri olmadığını veya mültecilerin nerede olduğunu bilmediklerini söylüyordu. Hasan'ın ailesinden ve 8 binden fazla Müslümandan bir daha haber alınmadı.

Hasan'ın Bitmeyen Mücadelesi

Hasan için Srebrenica artık bir kabustur. "Bu bir kabustu hala da bir kabus olarak devam ediyor. Ancak bitmemiş bir kabus çünkü hala aileme ne olduğunu bilmiyorum. Öldürülmüş veya bir yerlerde hapsedilmiş olabilirler. En ufak bilgi kııntısına bile ihtiyacım var. Bunu elde etmeden hayatımın sonuna kadar huzura kavuşmayacağım." Hasan, uzun araştırmalardan sonra pek kesin olmayan bazı bilgiler toplayı başardı. Buna göre annesi Sırp'lar tarafından bir otobüse bindirilmiş, ancak yolda küçük oğlu Muhammed'in adını sayıklayarak otobüsten inmiş ve gerisin geriye oğlunu aramak için Srebrenica'ya dönmüştür. Hasan daha sonra bir Sırp'tan annesinin önce hapsedilip sonra da öldürüldüğünü öğrendiğini, kendisine bu bilgiyi veren Sırp'a teşekkür ettiğini, çünkü şimdi en azından annesinin ölmüş olduğunu bildiğini söylemektedir.

Hasan daha sonra Tuzla'da yeniden BM'de tercüman olarak çalışmaya başladı. Hasan'ın asıl zorlu mücadelesi bundan sonra başlıyordu. Gerek BM'in resmi kanallarını kullanarak gerekse şahsi girişimleriyle, katliamla ve ailesinin akıbeti ile ilgili bilgilere ulaşmaya çalıştı. Olayın tanıklarının ifadelerini topladı, katliamdan kurtulanlarla görüştü. Srebrenica'da görev yapmış bazı Hollandalı askerlere ulaşarak onları ifade vermeye ikna etmeyi başardı. Hollanda Savunma Bakanlığı'na defalarca mektup yazdı. Bakanlık Hasan'a gönderdiği cevap yazısında Srebrenica'da kaybolan insanlarla ilgili kendisine yardım edemeyeceklerini, bundan sonra kendilerine mektup yazmamasını ve başka soruları varsa Sarajevo'daki Hollanda Büyükelçiliği ile temas kurmasını söylediler. Temasa geçtiği Büyükelçi ise Bosna'daki siyasi durumun böyle bir konuyu araştırmak için uygun olmadığını, ülkede istikrar sağlanmadan sağlıklı bir araştırma yapılamayacağını söyleyerek sorumluluktan kaçırıyordu.

Hasan Sarajevo'da bulunan BM karargahı'na da birçok mektup yazarak yardım talebinde bulundu. Gelen cevaplarda kayıp insanlar ve mülteciler konusunda çalışan kuruluşlarla irtibata geçmesi salık veriliyordu. Ancak bu kuruluşlar da yapacak fazla bir şeyleri olmadığını söylüyordu.

Bütün bu olumsuz cevaplara rağmen Hasan mücadelesinden asla vazgeçmedi. Onlarca defa uluslararası toplantılara, konferanslara, panellere

katılarak Srebrenica'da yapılan katliamı bütün dünyaya anlatmaya başladı. Çoğu zaman basın yayın organlarında boy gösteriyor, katliamdan sorumlu BM'i ve Hollanda hükümetini suçlayıcı konuşmalar yapıyordu. Bu mücadelesini yaparken halen BM'de çalışan bir tercüman olması nedeniyle onun bu konuşmaları BM yetkililerini çok rahatsız ediyordu. Bir çok defa Sarajevo'daki BM Karagahına çağrılarak üstü kapalı veya doğrudan tehdit ve ikazlarda bulunuldu. Ancak BM yetkilileri Hasan'ı işten attıklarında Srebrenica'dan çıkarılmış ve şu anda Bosna'nın her tarafında mülteci olarak yaşayan binlerce Srebrenica'lı mültecinin ve dünya mediasının tepkisinden de çekiniyordu.

Hasan'ın mücadelesinden rahatsız olan sadece BM değildi. Bir çok defa Hollanda'ya davet edilen Hasan, radio ve televizyonlarda, toplantı ve panellerde açıkca ve hiç lafını esirgmeden Hollanda Hükümetini ve BM'yi suçlayıcı konuşmalar yapıyordu. Hollanda içerisinden gelen tepkilerinin yanısıra birçok kuruluş, siyasi parti veya sivil toplum kuruluşu ona açık bir destek verdiler. Hasan'ın bu çabaları konuyu sürekli gündemde tutuyor ve Hollanda hükümetinin suçunu kabul etmesi ve Srebrenica halkı için birşeyler yapması gerektiği mesajı gerekli yerlere iletiliyordu. Hasan bu çabalarından çoğu zaman beklediği oranda maddi ve manevi yardım göremese de Hollanda'nın suçluluğunu tüm dünyaya kabul ettirmeyi başarmıştı. 2003 yılında Hollanda hükümetinin Srebrenica katliamındaki sorumluluğunu kabul edip istifa etmesinde Hasan'ın bu yılmak bilmeyen çabalarının payı büyüktür.

Hasan'ın yaptığı suçlama ve eleştirilerden Amerikalılar da payını alıyordu. ABD'de birçok defa toplantı ve konferanslara katılan Hasan, katliamı önlemede isteksiz davranmasından dolayı doğrudan ABD'yi suçlayıcı beyanlar veriyordu. Amerika'nın gerek katliamdan önce gerekse katliam esnasında yaşanan herşeyden haberi vardı. Ancak anlaşılabilir bir umursamazlık ve isteksizlikle olayları seyretmişti. Ona göre ABD'nin bu isteksiz ve yetersiz çabası savaştan sonra da devam etmektedir. Örneğin katliamın yapıldığı ve toplu mezarların bulunduğu bölge, savaştan sonra bu bölgeye konuşlandırılan Amerikan SFOR (Stabilization Forces) Birliklerinin sorumluluk alanında kalmaktadır. Ancak bu toplu mezarlar yeterince korunmamakta, gerekli araştırma yapılmamakta, Sırlar tarafından tahrip edilmekte ve katliamın izleri yok edilmeye çalışılmaktadır. Hasan bu konuda temasa geçtiği bir çok Amerikan askeri yetkiliye durumu izah ettiğini, ama şimdiye kadar olumlu bir cevap alamadığını söylemektedir.

Hasan'ın anlattığı bir başka olay Amerikalıların bu isteksizliğinin açık bir göstergesiydi. Hasan elinde bulunan bir video kasetini Amerikan askerlerine vererek gereken yapılmasını talep eder. Srebrenica'nın düşme-

sinden sonra çekilen bu kasette katliam sırasında Mladiç'le birlikte gözük-ken birisi vardır ve bu kişi hala Zvornik denilen bir kasabada polis şefi olarak çalışmaktadır. Amerikalı askerler bu kasedi umursamazlar bile. Oysa bu bölgeden kaçmak zorunda olan binlerce Boşnak evlerine dönmek istediklerinde, savaş sırasında katliama bizzat katılan bu polis şefinin sorumluluk alanına gireceklerinin, bunun da mantıksızlığının farkındadır. Sadece bu polis şefi değil katliam sırasında görev yapan bir çok devlet görevlisi hala aynı konumlarını muhafaza etmektedir¹¹. Amerikalı askerler de ironik bir şekilde sürekli bu insanlarla biraraya gelip toplan- tılar yapmakta bölgenin sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Bugün Amerikan askerleri, etrafı insan kemikleriyle çevrili yollarda her- gün devriye gezmeye devam etmektedir.

Hasan'ın suçladığı bir diğer uluslararası kuruluş olan UNHCR* hak- kındaki ilginç iddiası da şöyle: "Potoçari kampı zorla boşaltılırken dı- şarıda Sırp kamyon ve otobüslerinin yanında bekleyen iki tane UNHCR kamyonu vardı. Kampta geriye kalan bir kaç yüz insan daha vardı. Bu UNHCR görevlileri Hollandalılara, geriye kalan bu mültecileri taşımayı teklif dahi etmediler. Katliamdan sonra bizzat tanıdığım bu insanlara ve UNHCR'in Sarajevo'daki şefine ulaşarak, kamptan götürülen insanların nereye götürüldüğüne dair bilgileri olup olmadığını sordum. Olay sıra- sında hiçbir UNHCR mensubunun orada olmadığını söyleyerek herşeyi inkar ettiler."

Hasan ABD'de de katıldığı bir konferansta kendisine bir kongre üyesi tarafından yöneltilen: "Sence neden BM Barış gücü askerleri ve UNHCR kamptaki mültecilerin boşaltılmasında kendi kamyon, otobüs veya diğer vasıtaları kullanmadılar da bu insanları Sırp'ların eline teslim ettiler? Yani bunlar Mladiç'in bu insanlara hiçbir şey yapmayacağını mı zannettiler, yoksa bir beceriksizlik miydi veya daha mı kötüsü?" sorusuna "Zanne- diyorum oradaki insanlar kimsenin umurunda değildi. Hollandalı asker- ler, diğer ülke askeri temsilcileri ve UNHCR yetkilileri Potoçari kampı boşaltılırken birkaç saat orada durdular ve bu sivil insanları korumak için kollarını bile kıpırdatmadılar. Yani hiçkimse aldırış bile etmedi. Herkes sadece eşyalarını toplayıp oradan ayrılmayı bekliyordu. Hepsi bu. Ve bu cehennemi orada bırakıp çekip gittiler."¹²

¹¹ *War Criminals in Bosnia's Republika Srpska*, (2 November 2000), ICG Balkans Report N° 103.

* UNHCR- United Nations High Commissioner for Refugees- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

¹² (http://commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa49268.000/hfa49268_0.HTM, e- rişim tarihi:21.3.2004)

Hasan'ın cevabını bulamadığı ve anlayamadığı sorular bunlardan ibaret değildi. "11 Temmuz'da Srebrenica düştü. 12 ve 13 Temmuzda binlerce insan Potoçari kampından alınarak katledildi. 13 Temmuz ile 15 Temmuz arasında neler yaşandığını kimse tam olarak bilmiyor. Ancak 15 Temmuz'da yani Potoçari olayından iki gün sonra Belgrat'ta bir toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıya katılan BM yetkilileri ve Uluslararası kuruluş temsilcilerinin, hayatta kalan ve kurtarılması mümkün olan insanlar için birşeyler yapması umuluyordu. Oysa konuşulanlar tam tersini gösteriyor. Bu toplantı hakkında mevcut resmi belgede¹³, Akashi şunları yazıyor: 'Sn. Carl Bildt, Sn. Stoltenberg, ve kendim 15 Temmuz'da Devlet Başkanı Miloşeviç ile Belgrat'ta buluştuk. Bu buluşmaya General Rupert Smith ve Miloşeviç'in yanısıra Bildt'in ricası üzerine General Mladiç de katıldı. Mladiç ve Smith uzun uzun tartıştılar. Bir kaç nokta üzerinde anlaşmamalarına rağmen bu toplantı iki general arasındaki diyalogun tekrar tesis edilmesini sağladı. Toplantının sonunda iki general arasında resmi olmayan bir anlaşmaya varıldı, daha sonra 19 Temmuzda tertip edilecek bir başka toplantıda bu anlaşma teyit edilecektir. Mladiç'in bu toplantıya iştirak etmesinden dolayı kamuoyunda oluşacak hassasiyeti bertaraf etmek için bu toplantı taraflarca kamuoyuna aksettirilmeyecektir.' Hasan toplantı hakkında şunları söylüyor: "Evet bu bir gizli toplantıydı. Bu uluslararası şahsiyetlerin yerine ben orada olsaydım, Mladiç ve Miloşeviç'e Potoçari kampından götürülen binlerce insanın akıbetinin ne olduğunu sorardım. Uluslararası gözlemcilerinin gözü önünde binlerce insan katlediliyor ve kimse bunu sormuyor. Bundan daha berbatı ise toplantının ertesi günü, 16 Temmuz'da Sırlar Pilica denilen bir yerde 1500 erkek ve çocuğu daha katlettiler. Bu şahitler tarafından ortaya konan ve Lahey'de savaş suçundan hüküm giyen Drazen Erdemoviç'in* tanıklığıyla ispatlanmış bir katliamdır. Bütün bunlar gösteriyor ki bu toplantıyı yapanların, bu insanları kurtarmak gibi derterli yoktu. Toplantıda bu gündeme bile gelmedi."¹⁴

¹³ (<http://dspace.dial.pipex.com/srebrenica.justice/documents.htm#Document%20%204>, erişim tarihi:13.01.2004)

* Drazen Erdemoviç, Srebrenica katliamının sorumlularından olup, Savaş Suçları Mahkemesi tarafından 1996 yılında savaş suçu işlemekten hüküm giymiştir.

¹⁴ Srebrenica'nın düşmesinin ardından yaşanan katliamları, Eski Yugoslavya için kurulan Hollanda'nın Lahey kentindeki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi üyesi Hakim Fuad Riad'ın ifadelerinde bulmak mümkündür. Bkz. "Indictment Against Karaciç and Mladiç- Srebrenica", The Hague, (15 Kasım 1995), <http://www.un.org/icty/pressreal/p026-e.htm>

Katliam Kurbanları

Katliamdan kurtulan ve şu anda kendi ülkelerinde bir sığınmacı gibi, kendilerine tahsis edilen toplama kamplarına benzer barakalarda, veya Sırpların terkettiği evlerde işsiz, yiyeceksiz, sağlık şartlarından mahrum ve gelecekte umutsuz bir şekilde yaşayan Srebrenicalılar yaşadıkları katliamın ve sahipsizliğin ızdırabını her gün acı bir şekilde yudumlamaktadırlar.

Bu insanlara elinden geldiğince yardımcı olup yol göstermeye çalışan Hasan, çoğu zaman uluslararası kuruluşlardan ve sivil örgütlerden bekle-dikleri yardımı görememekten şikayetçi. Bazen kendilerini siyasi amaç-ları için kullanmaya çalışan insanlar da olsa Hasan "Bizim politik her-hangi bir amacımız yok. Tek hedefimiz savaş suçlularının birkaç sene hapis yatıp çıkması veya Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesinin katil-leri cezalandırılması değil. Bu çok vakit alacak bir süreç. Biz kayıp ya-kınlarımızın izine ulaşmaya çalışıyoruz." diyor.

Srebrenica katliamından kurtulan insanlar yine Hasan'ın önderliğinde bu faaliyetlerini organize bir şekilde yürütmektedirler. Hâlâ kayıp yakın-larına ulaşabilecekleri umuduyla yaşayan bu insanlar kurdukları *Zene Srebrenica-Srebrenica Kadınları*¹⁵ adlı dernek çatısı altında çeşitli plat-formlarda seslerini duyurmaya çalışıyor, bazen BM'in, NATO'nun, UNHCR veya bir başka uluslararası kuruluşun binaları önünde protesto mitingleri düzenliyorlar. 2 Temmuz 2004 günü 50 kadar Srebrenicalı ka-dın Hollanda Parlamentosu önünde bir gösteri yaparak hükümetten 2 milyar euro tazminat talebinde bulundular¹⁶.

Kurban yakınları Potoçari toplama kampının bir soykırım müzesine dönüştürülmesini ve ölülerinin buraya defnedilmesini istiyorlar. Hasan'a göre bu müzenin ve mezarlığın fiziki varlığı bile savaş suçunun hafızalardan silinmesini önleyecektir. "Almanya'da kurulan mahkemelerde İkinci Dünya Savaşından sonra yaklaşık 60.000 savaş suçlusu yargılandı. Burada yapılması gereken de bu. Uluslararası topluluk büyük balıkların peşinde. Ancak onları yakalamaları çok zor."

Bugüne kadar 60'dan fazla toplu mezardan çıkarılan 5 binden fazla ceset kimlik tespiti yapılmak üzere saklanıyor. Eşyalarıyla birlikte kimlik tespiti yapılmayı bekleyen bu cesetlere, bulunan her toplu mezarla bir-likte yenileri ekleniyor. Bu cesetlerden şimdiye kadar ancak çok azının kimlik tespit ve teşhisi yapılabildi. Öldükten sonra bile huzur bulamayan

¹⁵ Zene Srebrenica, (23 Mart 2004), www.srebrenica.net.

¹⁶ "Srebrenica women demand massacre compensation", (2 Temmuz 2004), <http://www.smh.com.au/articles/2004/07/02/1088488125942.html?from=moreStories&oneclick=true>

bu insanların yakınları uluslararası kuruluşlardan daha fazla çaba göstermelerini bekliyor.

Bu konuda yılmadan mücadelesine devam eden Hasan, 20 Eylül 2003 günü buruk bir sevinç yaşadı. Onun uzun yıllar gayretleri sonucu inşa edilen bir anıt mezar, ABD'nin eski Başkanı Bill Clinton'un da katıldığı bir törenle açıldı. Şu ana kadar DNA tespiti yapılan 989 kurbanın gömüldüğü mezarlığa, 2004 yılında düzenlenen törenle 338 kurban daha defnedilmiştir.

Katliam Sonrası Uluslararası Camiada Yaşananlar

İlk başlarda katliamdaki sorumluluğunu kabul etmeyen Hollanda hükümeti gerekli adımları atmaktan sürekli kaçındı ve olayı ört-bas etmeye çalıştı. Ancak bu olay zaman geçtikçe Hollanda'nın bir kabusu, milli bir travması haline gelmekten kurtulamadı.

Bu konuyla ilgili kurulan bir Parlamento Araştırma Komisyonu'nun 27 Ocak 2003'te açıkladığı bir raporda katliamdan tamamen Hollanda Hükümeti sorumlu tutuluyor, sözde koruma altındaki bölge Sırp larca ele geçirildikten sonra Hollanda birlikleri etnik temizlikte işbirliği denilecek biçimde yardımcı olmakla suçlanıyordu.

16 Nisan 2003'te Hollanda Başbakanı Wim Kok, Srebrenica'da hayatını kaybeden ve kurtulanlar adına Hollanda'nın katliamdaki kütün sorumluluğunu kabul ettiklerini belirterek hükümetin istifa ettiğini söyledi. Ancak Srebrenica mağdurlarına göre bu çok geç kalmış bir istifa ve Hollanda'nın kirli geçmişini temizlemeye yetmeyecektir. Bu istifaya giden yolda olayların bu şekilde gelişmesine örnek ve azimli bir mücadele yürüten Hasan'a göre her ne kadar bu istifa dürüst bir tavır da olsa göstermelik ve politik bir karar ve önemsiz bir jestten ibaret, çünkü hükümetin istifası adaletin yerini bulması değildir. Adalet yerini ancak mahkemelerde bulacaktır. Bu amaçla Srebrenica'lı Anneler Derneğinin 2000 yılında Hague'de bulunan Eski Yugoslavya Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ne üst rütbeli BM askerlerinin, Hollanda Hükümetinin ve Hollanda Ordusunun sorumluluklarının araştırılması için açtıkları dava hala devam etmektedir.

BM ise bu konuda uzun süre suskunluğunu korudu. Katliamdan ancak 4 yıl sonra Kasım 1999'da 155 sayfalık bir rapor¹⁷, yayınlayan BM, kendisine ağır eleştiriler yöneltmekte "hata, yanlış karar ve bize karşı

¹⁷ Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35, The fall of Srebrenica, (22.12.2003), <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/348/76/IMG/N9934876.pdf?OpenElement>

duran şeytani tanımadaki yeteneksizlikten dolayı Srebrenica halkının Sırp katillerin katliamından korunamadığı" itirafı yapıyordu. Daha sonraları ortaya çıkan birçok BM belgesi, Srebrenica'da katliam devam ederken, Milošević ve BM üst düzey yöneticilerinin sık sık biraraya gelerek görüştüklarini ortaya çıkarmıştır. Srebrenica'da kadınların ırzına geçilip, erkekler parça parça doğranırken bu insanlar çeşitli ortamlarda biraraya gelerek kendi askerlerinin ve malzemelerinin güvenliği konusunda karşılıklı bir anlaşmaya varmaya çalışıyorlardı. Ancak bunlara rağmen hiçbir BM elemanı suçlu bulunup herhangi bir cezaya çarptırılmadı.

Srebrenica'nın düştüğü sıralarda Afrika'da bir gezide olan BM Genel Sekreteri Boutros Gali ve yanındakiler tüm dünyanın gözü önünde cereyan eden bu dehşet sahnelerini televizyondan büyük bir kayıtsızlıkla seyretmişlerdir.

Sırlara büyük sempati besleyen insan sadece Gali değildi. Sözleriyle ve tavırlarıyla Sırlara karşı anlaşılması güç bir hayranlık beslediğini ispatlayan Akashi'nin de Gali'den kalır yanı yoktu.

Sırların elinde esir bulunan Fransız askerlerin hayatını kurtarmak için yapılacak hava saldırılarına karşı çıkan ve Srebrenica katliamına giden yolu açan Fransız Generaller Morillon ve Janvier ise rahatça hayatlarına devam etmektedirler.

Hasan, Uluslararası Af Örgütüne defalarca başvurduğunu, yaşananlar ve ailesinin başına gelenler hakkında bilgi verdiğini, ancak gerek bu örgütün gerekse de İnsan Hakları İzleme Örgütünün yazdığı raporlarda Fransız komutanlara, Hollandalı Birliğine ve Hollanda Savunma Bakanlığına yönelik en ufak bir eleştiri bile yer almadığını söylüyor.

Katliamın asıl sorumluları Radovan Karadžić ve General Ratko Mladić katliamdan sonra uzun süre Bosna'da serbestçe dolaştı. Barış sürecinde Avrupa Devletleri ve Amerika bu insanlara bir savaş suçlusu değil de birer saygıdeğer diplomat gibi davrandı. Haklarında insanlığa karşı suç işlemek ve soykırım suçlamasıyla dava açılan¹⁸ ve Lahey'e yargılanması gereken bu iki sorumlu, hâlâ Sırbistan-Karadağ'da tam anlamıyla serbestçe dolaşmakta, futbol maçlarında, lokantalarda boy göstermektedirler. Uluslararası topluluğun bu savaş suçlularını yakalamadaki isteksizlik ve vurdumduymazlığı, Bosna Savaşını sona erdiren Dayton Antlaşmasında yer alan ve bu iki insana dokunulmamasını öngören bazı maddeler olduğu iddialarını gündeme getirmektedir¹⁹.

¹⁸ Richard J. Goldstone, Prosecutor of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia against Radovan Karadžić and Ratko Mladić, – Indictment, (22 Haziran 2004), <http://www.haverford.edu/reig/sells/indictments/srebindicment.html>

¹⁹ Fisk, *agm*.

Eski Yugoslavya için Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi 2001 yılında ilk kez Bosnalı Sırp'ların "soykırım" suçu işlediğini resmen kabul ederek, katlimdan sorumlu komutanlardan birisi olan Sırp General Radislav Krstić'i 46 yıl hapse mahkûm etti. Temyize giden davanın sonucunda Krstić 2004 yılında soykırım suçundan 35 yıla mahkum edildi. Böylece ilk kez bir sanık İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana "soykırım" işlemek suçundan mahkum oldu ve uluslararası mahkeme Srebrenica katliamı için 'soykırım' nitelendirmesini teyit etmiş oldu. Mahkeme ayrıca 2005 yılında, soykırıma yardımdan etmek suçundan, komutanlar Vidoce Blagojević'i 18 yıl, Dragan Cokić'i de 9 yıl hapis cezasına çarptırdı.

Yaşanan katliamların arkasındaki isim olan ve başından itibaren tüm Bosna savaşı yönlendiren ve 1 Nisan 2001 tarihinde Sırp Hükümeti tarafından tutuklanıp mahkemeye teslim edilen Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloşević'in yargılaması ise halen devam etmektedir.

Srebrenica'daki katliamın planlayıcı ve sorumlularının çoğu yakalanmadan serbestçe gezerken, kuşatma sırasında Srebrenica halkını Sırlara karşı kahramanca savunan Boşnak komutan Nasir Orić, savaş suçu işlediği gerekçesiyle Lahey'de yargılanmaktadır.

SONUÇ

Bu yazıda anlatılanlar bir korku ya da kurgu-bilim filminden alınmış sahneler değil. 20. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'nın ortasında ve tüm dünyanın gözü önünde gerçekleştirilen bir insanlık ayıbının hikayesidir. Bu insanlar sadece sahip oldukları kimliklerinden dolayı vahşice öldürüldüler, işkenceye uğradılar, tecavüz edildiler, yurtlarından sürüldüler. Kendilerini yeni Haçlı Seferlerinin neferleri sanan Sırp'lar, yıllardır birlikte yaşadıkları müslüman komşularını tamamen yoketmek için merhametsizce saldırdılar ve tüm dünyanın gözü önünde kısmen de amaçlarına ulaştılar.

Yaşanan insanlık dışı bu utanç tablosu tam anlamıyla aydınlığa kavuşmadan adeta tarihin tozlu dehlizlerinde unutulmaya terkedilmek isteniyor. Uluslararası camia bu katliamın sorumlularını açığa çıkarmak şöyle dursun bu ayıplarını ört-bas etmek için ellerinden geleni yapmakta ve konunun sık sık gündeme getirilmesinden rahatsız olmaktadır.

Eğer bir gün yolunuz Bosna'ya düşerse Srebrenica'ya varmadan birkaç kilometre beride Potoçari köyü yakınlarındaki beyaz anıtın önünde durun. Burada yaşanan katliamda hayatını kaybeden 12 bin masumun anısına dikilen bu anıtın arkasından kopup gelen ve bu insanların vahşi hayvanlar gibi Sırlara teslim edilirken attıkları çığlıklar, ağlamalar, kendisini öldürüp bu işkenceden kurtarması için arkadaşına yalvaran insanların

haykırışları bütün benliğinizi saracaktır. Bu anıtın açılması için gecesini gündüzüne katarak çalışan Hasan'ın, ailesiyle yaptığı son konuşmalar belki de kulaklarınızda yankılanacak, hiçbir şey yapamamanın çaresizliğiyle birbirinden kopan anne ve oğlunun yüreğinizi parçalayan bakışmaları gözünüzün önüne gelecektir.

Bugün terkedilmiş vaziyette bulunan BM Potoçari kampının önünden geçerken nefret ve öfkeyle karışık isyan duygusu benliğinizi saracak, burada yaşanan zulüm biraz da yaşayacağınız suçluluk duygusuyla birlikte burnunuzun direğini sızlatacaktır. Eğer yüreğiniz kaldırır biraz daha ilerideki Srebrenica'ya giderseniz yolun kenarında harabeye dönmüş fabrikalar, yıkılmış evler, camiler, tahrip edilmiş mezarlar görürsünüz.

Adını gümüş anlamına gelen Sreben kelimesinden alan ve bir zamanlar başta gümüş olmak üzere değerli maden rezervleriyle ve şifalı suları ile ünlü olan bu şirin kasaba, savaş öncesi Yugoslavya'nın her tarafından gelen insanlarla dolup taşan cıvıl cıvıl bir belde imiş. Şimdi ise yaşadığı lanetli olayın etkisiyle olsa gerek, kasvetli bir atmosfere bürünen kasabanın sokaklarında göreceğiniz tek tük kişilerin suratları bomboş, dükkanlar bomboştur. Şimdi kimse artık şifalı suları için artık buraya uğramıyor. Kasaba, 1995 yılında tarihinin en kalabalık günlerini yaşamış, sonra o kalabalığı yollara, dağlara kusmuş. O kalabalıklar yollarda, dağlarda yokolup gitmişler. Sırp katliamın tüm kanıtlarını saklamaya çalışmışlar. Batılı gazeteciler, askerler ve diplomatlar da bu konuda onlara yardımcı olmuşlar. Ama yine de sanki her karış toprağından bir kemik, bir ayakkabı teki, bir çürümüş ceket, bir sararmış kimlik çıkacakmış gibi.

Bosna Savaşı ve özellikle Srebrenica katliamı Uluslararası camia tarafından unutturulmak istenen ama asla unutmamamız gereken trajedilerdir. Çünkü burada 12 bin insan sadece ve sadece Türk ismi taşıdıkları için öldürüldü. Hasan'ın bir gün bana söylediği bu sözler hala kulaklarımda çınlamaktadır. "Sırp bizi taşıdığımız Türk isimlerimizden dolayı öldürdüler." Sırp ve Hırvatlar, Boşnaklar'a 'Türk' diyorlardı ve bu insanlar, "burada Türkleri istemiyoruz, Bütün Türkleri Türkiye'ye göndereceğiz" sloganlarıyla öldürüldüler. Bugün hala Srebrenica'da duvarlarda katliam esnasında Sırp tarafından yazılmış "*Svi Turci u Tursku-Bütün Türkler Türkiye'ye*" sloganlarına rastlamak mümkündür.*

Hasan, Srebrenica'da yürüttüğü yiğit mücadelesiyle katliam kurbanlarının sembol ismi haline gelmiş birisi. Adeta Don Kişot gibi karşısına

* Osmanlı döneminde Balkanlarda yaşayan farklı kökenden insanlar, İslamiyet'i seçtiklerinde onlara "*Siz Müslüman oldunuz*" anlamında "*Siz Türk oldunuz*" diye hitap edilmesi, Türklük ve Müslümanlık tabirlerinin aynı anlamda değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

aldığı devasa Uluslararası kuruluşlara ve devletlere karşı onurlu ve haklı mücadelesini devam ettirmektedir. Dünyanın tanınmış televizyon kanallarında kendisiyle defalarca mülakat yapılan, sayısız konferans ve toplantılara katılan, devlet adamlarıyla görüşen bu cesur yürek, bazen en ufak bir desteğe, en küçük bir moral takviyesine ihtiyaç duymaktadır. Çektiği ızdırıp ve karşısındaki duvar gibi ruhsuz ve duyarsız insanlardan gördüğü tepkiler bazen onun da adeta omuzlarını çatırdatmaktadır. Bazen kendisine yapılan, ABD’de güzel ve paralı bir iş teklifini, sırf kendi insanlarını ve mazlum Srebrenica halkını yalnız bırakmamak için reddetmekte ve Bosna’da yaşamaya ve mücadelesine devam etmektedir.

Hasan belki de kampta babası ile son vedalaşmasını yaparken babasının tembih ettiği, bu trajediyi bütün dünyaya duyurma sorumluluğunun altında ezildiğini hissetmekte, yaptıklarının onlara karşı bir vefa borcu olduğuna inanmaktadır. Bugün annesinin adını verdiği küçük kızı Nasiha ve eşiyle birlikte Sarajevo’da yaşamakta olan Hasan’ın mücadelesi son nefesine kadar bitecek gibi gözükmemektedir.

Birçok ünlü medya kuruluşunun kendisiyle röportaj yapıp yaşadıklarını ekranlarına ve sayfalarına taşımalarına karşın Türk medyasının aynı duyarlılığı gösterdiğini söylemek mümkün değil. Bu katliam, Türk medyasında yeterince anlatılmamakta, her yıl 11 Temmuz’da birkaç satırlık haber veya yaşananlara kısa bir lanet okuma ayininden öteye geçmemektedir.

Hasan şimdi Sırpılardan, Hollandalılardan ve Fransızlardan nefret ettiğini söylüyor. Bu nefretinde elbette haklı. Katliamda hayatını kaybeden insanların neler hissettiğini ve birbirlerini bir daha hiç göremeyeceklerini bile bile vedalaşmalarını, bütün dünyanın gözü önünde katledilmelerini ve bütün dünya tarafından yapayalnız bırakılmanın verdiği ızdırabı anlamak için Hasan’ın yaşadığı dram en çarpıcı örnek olarak karşımızda duruyor.